

ПРОЦЕС АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розглядаються процес використання активізації пізнавальної діяльності майбутніх вчителів професійної підготовки під час формування їхньої готовності на заняттях та підвищення інтелектуального й творчого потенціалу особистості у навчальному процесі.

Ключові слова: актуалізація навчальної діяльності, індивідуалізація навчання, інтенсифікація та диференціація навчального процесу, психологічна готовність.

Актуальність дослідження. В умовах науково-технічного прогресу і переходу суспільства до інноваційного виробництва для людського капіталу характерний високий динамізм і гнучкість розвитку, поява нових якісних та кількісних характеристик, зростання його ролі в відтворювальному процесі. Всі ці об'єктивні чинники формують стійку тенденцію підвищення вимог до людини як суб'єкта найрізноманітніших видів діяльності.

Сучасний розвиток суспільства вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У Концепції педагогічної освіти зазначено, що педагогічна освіта покликана забезпечувати формування вчителя, який здатний розвивати особистість дитини, зорієнтований на особистісний та професійний саморозвиток і готовий працювати творчо в закладах освіти різного типу. Саме освіта покликана сприяти формуванню інтелектуального потенціалу нації, всебічному розвитку кожного члена суспільства як громадянина з активною життєвою позицією. Усвідомлення цього потребує від викладачів вищої школи якісної підготовки майбутнього вчителя, яка залежить від вирішення основного завдання вищої школи: не лише оволодіння студентами знаннями, вміннями та навичками майбутньої професійної діяльності, а й оволодіння вміннями здобування нових знань, неперервного професійного зростання.

Необхідною умовою професійної діяльності сучасного вчителя є формування і розвиток вмінь творчо застосовувати у роботі отримані знання, а також вміння здобувати нові впродовж всієї професійної діяльності, і особливо вміння передавати ці знання учням. Це у свою чергу вимагає розробки нових підходів до навчання та їх впровадження у процес професійної підготовки у вищій школі.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз педагогічної літератури засвідчує, що проблема професійної підготовки майбутнього фахівця і технологій навчання були предметом дослідження багатьох вчених І.М. Богданова, С.У. Гончаренка, Р.С. Гуревича, І.А. Зязюна, О.М. Пехоти, І.П. Підласого, Н.Ф. Тализіної, С.О. Сисоева. Вплив індивідуалізації на пізнавальну активність студентів досліджується в працях Ю.К. Бабанського, В.П. Беспалька, О.Г. Мордковича, В.А. Сапогова, С.Д. Смирнова, І.Ф. Харламова та інших дослідників. Вивченню різних аспектів процесу активізації пізнавальної діяльності студентів присвячені праці багатьох відомих педагогів і психологів: А.М. Алексюка, С.І. Архангельського, В.М. Вергасова, В.М. Володька, С.І. Зінов'єва, В.Я. Ляудис, Р.А. Нізамова.

Мета статті – розкрити особливості активізації пізнавальної діяльності під час формування готовності майбутнього вчителя професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку професійної освіти пов'язаний з необхідністю розв'язання проблеми підвищення інтелектуального рівня пізнавального і творчого потенціалу студентів. Важливим аспектом, що визначає характер змін у системі освіти, є науково-технічний прогрес та його вплив на соціальні та суспільні відносини, адже якісна освіта спроможна забезпечити зростання потреби споживача та виробника матеріальних і духовних благ. Перехід до інформаційного суспільства кардинально змінює положення освіти. Найважливішим напрямком удосконалення процесу навчання є урахування психологічних закономірностей пізнавальної діяльності студентів, активізація їхніх психічних процесів. Незаперечним є той факт, що в сучасних умовах ніяк не можна трактувати навчання тільки як формування в студентів певної системи знань, вмінь та навичок. Ставиться задача організувати навчання так, щоб воно максимально забезпечувало не тільки розумовий розвиток студентів, а й готовність до майбутньої професійної діяльності. М.Д. Нікандров [4] стверджує, що практична робота щодо активізації навчальної діяльності буде полягати в управлінні мотивацією та психічними процесами, які задіяні у процесі учіння. У процесі опанування навчальним матеріалом формування мотиваційної сфери студентів здійснюється усвідомленням цільової установки, звертанням уваги студентів не тільки на значимість даного навчального матеріалу для вивчення інших тем курсу, а й для подальшої професійної діяльності, добір цікавого, привабливого для студентів змісту, забезпеченням професійної спрямованості цього змісту тощо.

Для Д.Б. Ельконіна основним критерієм розумового розвитку особистості є наявність правильно організованої структури навчальної діяльності (сформована навчальна діяльність) з її компонентами – постановкою задачі, вибором засобів, самоконтролем і самоперевіркою, а також правильне співвідношення предметних і символічних планів в навчальній діяльності. Розумовий розвиток особистості відбувається не лише в процесі учіння, а й в інших видах людської діяльності. Здібність до учіння є відносно стійкою індивідуальною особливістю людини і характеризує процес засвоєння знань легкістю та швидкістю добування знань, оволодінням прийомами розумової діяльності, вмінням організовувати знання в систему, сформованістю раціональних способів навчальної роботи.

Ефективність навчання визначається не тільки змістом, а й способом діяльності його засвоєння, або операційною стороною діяльності. Виділення операційної сторони навчальної діяльності і процес формування її у студентів становлять центральну психологічну проблему учіння у людини. Засвоєння студентами системи дій тобто готовність до чогось, за допомогою яких здійснюється розв'язання навчальних завдань, утворює основний стержень процесу учіння.

Навчальна діяльність має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій в сфері наукових понять, це діяльність студентів з опанування системи знань, навичок та умінь в процесі навчання [5]. Прямою метою і продуктом навчальної діяльності є учіння. Учіння є основою всебічного розвитку індивіда, формування особистості, підготовки студента до трудової діяльності тобто готовності. Засвоєння знань, навичок та умінь протікає у вигляді виконання студентом навчальних задач.

Одним з першочергових завдань удосконалення навчального процесу у вищій школі є формування у студентів культури навчальної діяльності, проявами якої є прагнення особистості до розвитку своїх інтелектуальних здібностей, удосконалення своєї діяльності, досягнення її найвищого творчого рівня.

У психології і педагогіці вищої школи під активізацією навчальної діяльності студентів розуміють цілеспрямовану діяльність викладача, спрямовану на розробку та використання такого змісту, форм, методів, прийомів та засобів навчання, які сприяють підвищенню інтересу, активності, творчої самостійності студента у засвоєнні знань, формуванні вмінь та навичок, застосуванні їх на практиці [4]. До поняття активізації навчальної діяльності примикає поняття інтенсифікації навчання – відшукування можливостей передачі студентам обсягу інформації, який збільшується, при незмінній тривалості навчання.

Проблеми активізації і інтенсифікації навчально-виховного процесу можуть розв'язуватись шляхом забезпечення адекватності зовнішніх форм і засобів навчання його внутрішньому змісту; інтенсифікації навчальної діяльності кожного окремого студента та інтенсифікації взаємодії викладача із студентами та студентами між собою в навчальному процесі.

Питання інтенсифікації педагогічного процесу можуть розглядатись і більш детально стосовно окремих сторін навчального процесу, вона може бути досягнута за рахунок удосконалення двох основних компонентів навчально-виховного процесу: змісту та методів навчання. Удосконалення змісту навчання щонайменше передбачає:

- 1) раціональний добір навчального матеріалу із виділенням основного, базового, і другорядного, додаткового;
- 2) перерозподіл обсягу навчального матеріалу у часі з тенденцією максимальної концентрації нового в початковий період навчання;
- 3) концентрацію аудиторних годин занять також на початковому етапі навчання;
- 4) нерівномірне дозування навчального матеріалу для забезпечення багаторівневого відпрацювання нового матеріалу;
- 5) забезпечення логічної наступності нового і старого навчального матеріалу та активне використання нового для більш глибокого засвоєння пройденого, виходячи із розуміння процесу пізнання як такого, що розвивається не лінійно, а за спіраллю;
- 6) більш економне і раціональне використання кожної хвилини аудиторного часу.

Удосконалення другого компонента навчально-виховного процесу – методів навчання – забезпечується:

- 1) широким використанням колективних форм пізнавальної діяльності;
- 2) формуванням у викладача відповідних навичок організації керування колективною навчальною діяльністю студентів;
- 3) звертанням до різних видів проблемного навчання;
- 4) удосконалення навичок професійного педагогічного спілкування, яке сприяє мобілізації творчого мислення студентів;
- 5) реалізацією індивідуального навчання в умовах групової взаємодії з використанням продуманого добору форм спілкування та навчальних завдань з урахуванням індивідуальних особливостей студентів, які входять до навчальних груп;
- 6) рівномірним просуванням усіх студентів незалежно від початкового рівня їх знань та індивідуальних здібностей;
- 7) широким використанням найновіших наукових даних у галузі психології формування особистості і соціальної психології колективу;
- 8) застосуванням сучасних технічних засобів навчання і, якщо у цьому є потреба, елементів програмованого навчання.

З метою активізації пізнавальних процесів викладач повинен подавати матеріал на високому науковому рівні і водночас доступно; прагнути використовувати можливості усної мови для керування увагою та сприйняттям (гучність, тембр, інтонація, паузи), звертати увагу студентів на найбільш значимі твердження, різноманітними способами створювати позитивний емоційний фон процесу навчання. Вагомим засобом активізації виступає проблемне навчання, основане на закономірностях творчого засвоєння знань та способів діяльності і таке, що містить специфічне поєднання прийомів та методів викладання та учіння, якому притаманні основні риси наукового пошуку.

Критерієм значимості кожного заняття є рівень активності розумової діяльності студентів, який визначається такими компонентами, як інтерес до учіння, ініціативність в навчальній роботі, самостійність та напруження розумових та фізичних сил для досягнення пізнавальних цілей, які виникають в процесі навчання.

Досягнення активізації пізнавальної діяльності студентів має спиратись перш за все на структуру процесу діяльності. Згідно з цим діяльність проектується на психіку у вигляді п'яти взаємопов'язаних блоків: мотиваційного, орієнтаційного, операційного, енергетичного та оціночного. Якщо випадає принаймні один блок, пізнавальна діяльність не є повноцінною. Для того, щоб заняття було ефективним, викладач має забезпечити включення усіх п'яти блоків тоді студент буде готовий до заняття.

У стимулюванні пізнавальної активності велике значення має вміння викладача спонукати студентів до осмислення логіки і послідовності у викладенні певної теми, до виокремлення в ній головних і найбільш суттєвих положень. Хороший ефект в активізації розумової діяльності студентів при усному поданні матеріалу дає прийом, який ставить їх перед необхідністю робити порівняння, зіставляти нові факти, приклади і положення з тим, що вивчалось раніше.

Одним із важливих факторів активізації пізнавальної активності є індивідуалізація і диференціація навчання. Завдання індивідуалізації полягає в тому, щоб врахувати в процесі навчання сильні і слабкі сторони в здібностях кожного студента, допомогти йому повніше і всебічно використати свої можливості вчитися і тим самим їх розвинути. Потребують індивідуалізації і ті студенти, які мають значні труднощі в навчальній роботі через рівень їхньої попередньої підготовки та інші причини, і сильніші студенти, врахування особливостей яких сприятиме використанню і подальшому розвитку їхніх навчальних можливостей. Індивідуалізація навчання орієнтується на індивідуально-психологічні особливості студента, будується з урахуванням цих особливостей.

За О.Г. Селевко [6], диференційоване навчання є, по-перше, формою організації навчального процесу, при якому викладач працює з гомогенною групою студентів, складеної з урахуванням наявності у них певних значущих для навчального процесу спільних якостей; по-друге, частиною загальної дидактичної системи, яка забезпечує спеціалізацію навчального процесу для різних груп студентів.

Диференціація навчання забезпечується через створення різних умов навчання для різних вищих навчальних закладів, факультетів, спеціальностей і спеціалізації на факультеті, академічних груп студентів з метою врахування особливостей їхнього контингенту (профільна диференціація), а також шляхом впровадження комплексу методичних, психолого-педагогічних і організаційно-управлінських заходів, які забезпечують навчання в гомогенних групах (рівнева диференціація).

Ю.К. Бабанський [2], зазначає про необхідність реалізації диференціації навчання стосовно невстигаючих і більш підготовлених студентів за умови, що всі вони будуть вивчати матеріал не нижче вимог програми. Це означає, що викладач здійснює подання навчального матеріалу на рівні, доступному для всіх студентів, включаючи і невстигаючих, для яких потрібно диференціювати зміст і форми допомоги, що надається. Диференціація змісту і форми допомоги для невстигаючих створює можливості для більш успішного здійснення індивідуалізації навчання. При відсутності ж диференціації щодо невстигаючих студентів число останніх значно зростає, і доводиться добирати індивідуальні завдання для більшого числа студентів. У цьому проявляється зв'язок диференціації і індивідуалізації навчання студентів. На думку вченого, основним принципом диференціації повинно бути не постійне спрощення змісту освіти (одним простіше, іншим складніше), а диференціація допомоги студентам з боку викладачів: деякі студенти потребують більшої допомоги, інші у звичайних її дозах, треті – у вельми незначних. Групи таких, що потребують підсиленої допомоги, не повинні бути постійними. За мірою зростання можливостей студентів вони менше потребують допомоги. Цей вид диференціації навчання не виключає, звичайно, можливості тимчасово знижувати і саму складність завдань, поки студенти не адаптуються до видів допомоги, яка надається викладачем. У подальшому ці дози повинні зменшуватися, щоб розвивати самостійність студентів в навчанні. У процесі навчання необхідна також і диференціація щодо найбільш підготовлених студентів, які потребують поради стосовно розвитку своїх здібностей, індивідуальних завдань тощо.

Як зазначає М.І. Жалдак [3], важливого значення набувають проблеми інтеграції навчальних предметів, зокрема, фізики, інформатики та інших, з одного боку, і диференціації навчання у відповідності до нахилів, запитів і здібностей тих, хто навчається, з іншого боку. Проте інтеграція інформатики та інших предметів не може бути зведена до їх механічного об'єднання в існуючому вигляді. Потрібна розробка якісно нових предметів із новими цілями, змістом, методами, засобами, організаційними формами і результатами навчання, що вимагає ретельних психолого-педагогічних і методичних досліджень, експериментів і розробок.

Процес навчання у педагогічному вищому навчальному закладі є одночасно дидактичним і психологічним. Найтісніше об'єднання засвоєння знань, формування професійних навичок і вмінь, наукового пошуку, розвитку вищих розумових якостей студентів, активізації їх пізнавальної діяльності реалізується у навчальному процесі шляхом здійснення міжпредметних зв'язків.

Висновок. Процес активізації пізнавальної діяльності повинен відбуватися систематично, охоплюючи усі можливі напрямки. Тобто потрібні певні організаційно-методичні засади, згідно з якими викладач буде скеровувати свою діяльність і пізнавальну діяльність студентів. При цьому принципове значення має те, яку мету ставить перед собою викладач при активізації пізнавальної діяльності студентів. Найбільш повно процес активізації відбувається тоді, коли педагог: робить акцент на виробленні у студента бажання пізнати нове, що дасть поштовх його подальшій пізнавальній діяльності і врешті решт виведе студента до стабільності у пізнавальній діяльності; озброює студентів новими знаннями, пов'язаними з професійною діяльністю, уміннями і навичками їх творчого застосування; забезпечує надбання нових знань, оволодіння новими уміннями та навичками, що сприяє виникненню новоутворень у особистій сфері розвитку студента, виводить його на творчий рівень мислення, розв'язання практичних завдань. Цілком зрозуміло, що для досягнення таких результатів необхідно створити відповідні психолого-педагогічні та організаційно-методичні засади. Тобто взаємопов'язати і психологічні фактори, й педагогічні, врахувати можливі чинники, що впливають на процес активізації пізнавальної діяльності студентів.

Перспективи подальших досліджень. Можливість удосконалення та поглиблення засобів активізації пізнавальної діяльності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки.

Використані джерела

1. Анцибор М.М. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов при изучении дисциплин педагогического цикла. Монография. – М.: Прометей, 1990. – 240 с.
2. Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса: (Метод. основы). – М.: Просвещение, 1989. – 192 с.
3. Жалдак М.І. Проблеми інформатизації навчального процесу в школі і в вузі // Сучасна інформаційна технологія в навчальному процесі: Зб. наук. праць / Ред. кол.: М.І. Шкіль (відп. ред.) та ін. – К.: КДПІ, 1991. – С. 3-16.
4. Основы педагогики и психологии высшей школы / Под редакцией академика АПН СССР А.В. Петровского. – М.: Издательство Московского университета, 1990. – 304 с.
5. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2002. – 544 с.
6. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

Rebenok V.

REVITALIZATION PROCESS OF COGNITIVE ACTIVITY DURING THE FORMATION OF FUTURE TEACHER TRAINING

The article discusses the process of using active learning of future teachers training in the formation of their commitment in the classroom and enhance intellectual and creative potential in the learning process.

Key words: *update training activities, individualization of learning, intensification and differentiation of the educational process, psychological readiness.*

Стаття надійшла до редакції 18.08.13